

26 СРПСКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ
А. бр. 15274
И. бр. П-135
Датум

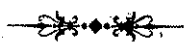
ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС
ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИЗДАЈЕ
А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:
А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XV

БИБЛИОТЕКА
СЕМНАРА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ
И ОПШТУ ЛИНГВИСТИКУ
Инв. бр. 112308
Сигн. 6174 VIII
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД 1986

П Р И Л О З И

1. — Неке особине горњореканскога говора

— Поводом једног чланка о Горњореканцима —

У чланку „Горњореканска етнопсихолошка група“ (Гласник Скопског научног друштва, књ. XIII, Одељење друштвених наука, 7) изнео је писац једну, по своме мишљењу нову потврду Фројдове теорије о паничном страху „да, чим једна, ма како окупљена група индивидуа није либидно, интимно везана никаквим реалним или идеалним предметом, пада у панику“ (Ibid., с. 93, упор. Freud, Massenpsychologie und Ich-Analyse. Gesammelte Schriften, B. VI, S. 262). Оставимо на страну Фројдова уопштавања и дискусију о недовољној нијансираности у његовим закључцима уопште; у овоме случају, углавном, теорија о паници није ни нова ни нетачна. Али је ново и, заиста, колико смело толико и интересантно могло бити примењивање Фројдове дефиниције панике на етничке групе; писцу изгледа то једноставно и лако: „важи то не само за масе, већ и за природно[!] створене етничке или тачније речено (овде специјално) географске групе! (Ibid., с. 93). Писац се позива и на теорију Гистава Ле Бона (Psychologie des foules, 28e éd., 1921, с. 14), која уосталом нема никакве стварне везе са изношењем писца тога чланка, јер Гистав Ле Бон каже: „Психолошка маса је провизорно једно биће, састављено од хетерогених елемената, за тренутак спојених“, а писац овога чланка говори о Горњореканцима као о једној етничкој групи, дакле као о нечему што не би било, етнички узев, састављено од „хетерогених“ елемената, ма да сам, на другоме месту сасвим супротно тврди — „Специјално горњореканска група има једну конституциону одлику, заједничку са масом: различитост, хетерогеност конститутивних елемената“ (Ibid., с. 92)! — Не интересује нас у овоме тренутку ни дискусија о питању: да ли је, за јединство масе, потребан „вођа“, како то тврди Фројд, или је довољна јака идејна веза; иако горњореканска група нема вође нити идејне

везе, због различитости, хетерогености конститутивних елемената, писац по сваку цену хоће да примени Фројдову теорију на Горњореканце. Задржимо се, стога, на једном Фројдовом пасусу, на основу кога изграђује своју теорију писац наведенога чланка: „Кад индивидуа, обузета паничним страхом, почне да мисли само о себи самој, показује тим самим да су већ прекинуте афективне везе, које су до тада смањивале опасност у њеним очима.“ У чему то писац види групну панику Горњореканаца? — То је „економска потпуна оронулоост, доскорашњи снажни етнички притисак арбанашки и недостатак праве, дубље групне психолошке [ваљада: психичке] асимилације синергије!“

Целу пак своју теорију писац је извео чисто дедуктивним путем. — За писца Горњореканци су, појединачно узето, „и поред све економске беде“, уверени „у најоптимистичкије перспективе своје будућности“; од њих сваки када је сам верује да ће „назидати кула девет ката“ и „остварити живот правог правца тог господара“. Али чим је у групи, Горњореканац је другачији: „он потсвесно осети сву страшну слабост усамљености“, уплаши се „од себе самог“, „од те чињенице што није он део никакве моћне, комапактне масе, те га обузме паника и он „кука“ и дубоко се растужи, тј. кука цело друштво и нариче без икаква повода [у таквом случају бар тај страх био би повод, — по најобичнијој логици стила!“ (Ibid., с. 91—92).

Без разумевања стварних факата ова је појава објашњена теоријом Гистава Ле Бона, па и Фројда; ипак мора се признати, писац бар једну ствар несумњиво тачно наводи, а то је изјава самих Горњореканаца да они не кукају ни за чим, већ да им је то само обичај: „кад ко запита зашто и за ким кукају, добија увек исти одговор: да не кукају ни за што [ваљада: ни за чим] и ни за ким, већ да је то њихов обичај да кад су у друштву прекидају с времена на време посао или разговор те »мало кукају«.“ Они „кукају“ увек, у „кратким лирским тужбалицама које најчешће својом садржином немају никакве везе са датим околностима“; „кукају“ о немаштини, као што сведочи наведена песма Пројде лето, оф леле!..., али и о ашиковању, као што писац закључује по песми Каде би је кумбана? Jô-ô-ô! — Писцу је ово, пре свега, требало да буде знак да застане: ако би у оба случаја била иста појава, онда би их морала обједињавати нека шира карактеристика. — Он је чак био још за један корак ближе решењу, па ипак није хтео да види

врло просту и јасну истину; сâм тврди да се Јô-ô-ô! „дуже и изразитије пева“ „него ли речи кукања“, — али наставља према својој већ усвојеној дедуктивној методи: „као да су речи сасвим споредне а кукање једино важно“. И, за потврду свега, наводи да се то све и на арбанашком зове „кукајне“.

*

Корен, дакле, целој овој ненаучној и произвољној дедукцији јесте у нетачо схваћеној речи коју писац стално цитира као „кукајне“. У ствари, ова реч није „кукајне“, већ нешто сасвим друго.

У арнаутском језику нема речи „кукајне“, већ од целе етимолошке групе постоји само назив за кукавицу — *kuko*, у одређеном виду *kukoja* и *kukua f.*, а уз то *k'uk m.*, *k'uk'e f.* и позајмице словенског типа *kukavitse*, *kukuvatse f.* (*Gustav Meyer, Albanisches Wörterbuch*); једне стоје уз рум. *сисси*, аром. *сисси*, новогр. *кобкоз*, ит. *сиссо*, друге пак, према наставку и гласовним особинама, јављају се као позајмица старословенских или српских староштокавских дијалеката, где имамо ту реч са обликом *кукавица* — *кукаџа*. Уз наведене облике речи „кукавица“ постоји и глаголска именица *кукеџ*, али само у значењу „кукање кукавице“, док се у значењу „кукање — јадиковање“ употребљава реч *вај*. Уосталом, у Дримколу, око Струге, изговара се *џиџе џиџе*, а код Горњореканаца насељених јужно од Скопља *шүше*, — и та реч нема значење везано за јадиковање, — каже се *шүше күндүн*, а назив „кукавица“ употребљава се за *позитивна* поређења, на пример за лепу невесту рећи ће се да је „лепа као кукавица“ — „*си ошт күџа нусе си шүше*“. — Тако је и у горњореканском говору. Ту реч *кукајне* не постоји, а за „кукање — јадиковање“ употребљава се арбанашка реч са изговором *вај*; уосталом, и сам писац, објашњавајући фразу *Ајде да се збирате да кукаме [!] на овај свеџ*, наводи арбанашку варијанту са *вај*: *Најдени, гра, те вайтоим те кет диџа¹⁾* дакле не „кукајне“! — Онај који бележи дијалекатски материјал, у ствари мора бити изнад материјала, а никако под његовом сугестијом; међутим, писац је овде у својој свести везао за реч „кукајне“ једну другу реч, *окајне*, и то са прогресивном асимилацијом и субјективним везивањем за реч *кукање* књижевног језика.

¹⁾ А ово је управо требало превести: „Ајде, жене, да кукаме на овај век (свет)“.

Стварно у староштокавским говорима постоји реч *кукаџа* — *кукаџа*, — али се при тужењу за мртвим не каже да се „кука“, нити се само тужење назива „кукање“ или „кукајне“, већ се употребљавају друге речи, са метафорским или непомереним значењем. За тужење над мртвим, нарицање, у Штипу се каже *реде го, ја реде, го редеш*, тј. одају му оно што му по обичају, по церемонијалу око сахране, припада, ређају његове особине итд.; у Велесу и Прилепу кажу *го џлачаџ*, — иста метафора као у књижевном српскохрватском језику — *ојлакује*, поред новоштокавског дијалекатског *зайџва*; у Кичеву, Дримколу и Мијачком крају слично је као и у Црној Гори: „*шуже*“, са дијалекатским фонетским варијантама, и то у Кичеву *го шажси* — *го шажсаџ*, у Дримколу *го шажса* — *го шажсаџ*, у Галичнику и околним мијачким селима *го шожса* — *го шожсаџ*, а у Црној Гори *шужев* (упор. туж б'алице) ако сроднице туже, ако *покајнице* жале „да се кида срце“; међутим употребљава се и реч *нарџчу*, ако наричите жене, које се баве опремањем умрлог, врше обичај оплакивања мртваца (упор. *нарџкаче*, *нарџцаљке*).

Супротно томе постоји као општа, у свима староштокавским говорима позната реч *окајне* — *окајне*, са извесним фонетским варијантама и семантичким нијансама. Та реч позната је и у делу средњештокавских говора, у тимочко-лужничком дијалекту, на пр. *слнце да га изокам* (петао песмом да изазове, дозове сунце), у причи „Слнце тело да се жени“. — Са овом речи *окајне* „зову“ не треба помешати из Дримкола *јачи* — *јачиџ*, из мијачког краја *јокаџ* — *јокаџи* „одјекује“ „јауче“. Према речи *окајне* имамо варијанте са затвореним *о* или чак са *у* из затвореног *о*. Тако се у Дримколу каже *окаџ* — *окасџ* — *окајџ*, а у мијачком крају *укаџ* — *укајџ* (на пр. *Девојкава или нестата укат*, уочи свадбе, док покушавају да је ражалосте, а она се прави као да плаче, а и на дан свадбе, пред полазак, док уседу на коња). У мијачком говору *шожси* и *ука* нису синоними, — и то се најлепше види из једне фразе која се често чује при поласку младе: *Тџжи! Не укаш добро — не ши е жам!* — То *жи* има значење емоционално, а *ука* значење спољњег изражавања гласом, призивање и помињање оних које оставља (те је — тек за овим — ради њих тужна млада!). Реч *укни* у Галичком крају употребљава се у свом основном значењу: *укни му!* значи „зовни га“, „викни га“. Овај глагол очигледно је ономатопеетског порекла — „некоме рећи *о!*“ тј. „позвати“ некога, и има везе са узвиком *о!* из

Караџићева „Рјечника“ и „Речника косовско-метохиског дијалекта“ од Гл. Елезовића, а од тога узвика ој изведена је ономатопоетска варијанта *ојкаши* — *ојкање*, позната на врло великом делу територије српскохрватског језика, управо скоро у свима динарским крајевима.

Само *ојкање* врста отегнутог певања, било је у више махова предметом расправљања, и нарочито су поучни написи Људевита Кубе и Антуна Добронића о музичком одређивању таквог певања, — а у њиховим прилозима налазимо и корисне дијалекатске и семантичке појединости.

Израз *ојкање* као год и расправа Антуна Добронића о „ојкању“ — „Ојканје“, *prilog za proučavanje geneze naše ričke porijekve*, („Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena“, књ. XX, 1, стр. 1—25), — требало је да буду познати писцу онога чланка о Горњореканцима, ако је желео да своме чланку да извесну научну основу. — Да је састављач поменутога чланка знао за ову музичку расправу, не би могао помислити да је открио нешто ново, уочивши да је „само кукање“ као споредно, а да је главо оно *Јδ-δ-δ!* — Заиста у једној забележеној мелодији, певаној модерато, после два стиха, од којих је други поновљен, дакле свега са шест двочетвртинских тактова, — наставља се пет тактова под трилованим тоналитетом, са минималним тонским покретом од два полутона у средњем од тих пет тактова и са двозвуком у тактовима пред тим тактом и после њега (стр. 11):

Мајка ћерку | издовала |
 Гиздовала | и удала |
 Гиздовала | и удала ||
 О~~~~~|~~~~~|
 О~~~~~|~~~~~|
 О~~~~~ој! ||

Других пак песама има са тим ој под тремолом у почетку и на крају, и то са везаним полутактом од две четвртине *h* и целим идућим тактом од целе *a*, обе legato и са короном ad libitum.

Добронић наводи и користан прилог Људевита Кубе — *Nagodna glazbena umjetnost u Dalmaciji* („Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena, књ. III и IV). — О раширености „ојкања“ Куба даје занимљиве податке. „Овај је начин, каже он, раширен, истина, по читавој Далмацији без обзира на отоке. Али ми се чини, да је у православним крајевима особито обљубљен. С тим се слаже што их у Хрватској налазимо само у

православних пребјеглица из Босне и из Србије. И у Црној се Гори свуда тако пјева, Бјелопавлићи се паче хвалишу, да су они измислили тај начин тремолованог пјевања, који зову зерзавање. У Далмацији се зове свагђе другачије: у Триљу (код Сиња) *војкање*, у Омишу *завијање*, у Книну *грохошање*“ (ор. cit. књ. IV, с. 9). Добронић наводи и назив *трескање*. — Сви ови називи разним семантичким нијансама казују јасно и сликовито природу таквог певања, и тиме нису једни другима опречни: *војкање* је у ствари *ојкање*, са развијањем билабијалне артикулације испред о нешто затворенијег изговора; израз *завијање* сликовито претставља тонски покрет при певању, а трескање означава тремоловање, на прекиде „ударане“ гласом, појачавање интензитета. Ја пак сметрам да је назив *ојкање* много шири, и да се за овакво певање може углавном сматрати општим називом, како по Црној Гори, Старом Влаху, Ужичком крају, тако и по оближњим динарским крајевима, у Босни и Херцеговини, а у Гацком и у Пиви каже се *ујкање*. Само певање углавном на овај начин нешто је шире, управо донде докле се још осећају динарска насељавања, па чак и у области типично косовско-ресавског дијалекта, у Ресави (тамо се пева врло раширена песма Ој Мораво, моје село равно! Ој!).

Добронић констатује да је у свакоме крају ово „певање“ нешто другојачије, али ипак истиче да је „дојам све те разноликости коначно увијек само један“, и закључује да су све те мале нијансе истога порекла, а да је најстарије — најпримитивније „ојкање“ и „трескање“ из Дрнишке Крајине. — У „ојкању“, било у соло певању, у двопеву, или уз гусле, Добронић разликује: 1) певање *ој*, „ојкање“ у ужем смислу речи и 2) певање самих стихова — речи. О том „ојкању“ у ужем смислу Добронић каже: „Пјевање слога *ој* редовно служи за увод пјевању текста, али то увијек не мора бити. Напротив, *ој* се безувјетно јавља на концу сваке пјесничке докрајчене мисли“. То би изгледало овако:

1) *Ој.....* 2) *Дедер, побро да га зајјевамо,* 3) *ој.....* Ово је исто што налазимо и у чланку о Горњореканцима, где је, по датом саопштењу, у песмама које нису тужне, на крају свакога стиха *Јδ-δ-δ!*, па и монотонија песме је иста, јер је тонски покрет уопште минималан.

У ово разматрање не могу доћи оне горњореконске песме које имају друге рефрене, па ни оне са рефреном оф, леле!; ове, специјално узев, могу бити тужне, уопште негативних емо-

ционалних изражаја, иако ни оне нису „кукање“. Напротив, песме са припевом *Јџ-џ-џ!* иду у групу „ојкања“. Оне, ни по садржини, ни по ојкању, нису тужне; напротив; то су често врло веселе песме, — а монотонија њихова певања показује само велику примитивност, а тиме и врло далеку старину таквога певања. По моме мишљењу, то би имао бити остатак неког претсловенског, можда и предроманског балканског певања, нешто савремено појави гусала, ако не и старије од њих. То је илирски траг, очуван у динарским крајевима нашега доба, па и у планинском крају Горње Реке. — Са гледишта теорије књижевности, анализа „ојкања“ могла би бити сугестивна за разумевање песничког уобличавања, постајања песама, које су често настајале при самом певању; док они који прате песму настављају, по завршеном стиху, певање *ој*, врло много продужено, дотле онај који води песму, често ствара, има времена да нађе израза даљем развоју и да томе ритмички и метрички да облик; таквих импровизација има и данас у нашем народу, а свакако би такви импровизатори имали бити и „зачињавци“ који се помињу у наших приморских писаца.

Разни називи за „ојкање“ (*ојкање, ујкање, војкање, завијање, грохошање, шрескање, зерзавање*) могли су настајати независно једни од других, али је најопштији и најоправданији назив *ојкање*. Остаје, дакле, да се види однос тога израза, *ојкање*, у горњореканском говору. — Говор Горњореканаца је, најчешће, смешан, мешовит говор (*Mischdialekt*); обично разумеју и српски и арнаутски, и говоре реченицама које могу бити и српскохрватског — староштокавског типа и арбанашког типа, али и у једном и у другом случају мешају се и српске и арнаутске речи; они исте теме често певају у две варијанте, српски и арнаутски, али ипак не идентично, а са мешањем речј. Уосталом они најобичније говоре мешовитим језиком. Проблем односа верског и језичког код Горњореканаца много је интересантнији него што се обично мисли; у сваком случају мишљење које тај састављач чланка о Горњореканцима има у овоме правцу, потпуно је нетачно; Горњореканци нису „изменили“ језик да би сачували веру, јер се промене језика не врше тако лако, ни тако брзо, ни свесно. Ту имамо један сложен и дуг, несумњиво врло интересантан билингвистички крај који заслужује једну исцрпну дијалектолошку монографију, која би имала значаја и за разумевање извесних проблема староштокавских дијалеката. У тој двојезичности је веома интересантно што је фонетски систем у основи

исти, и један, и што Горњореканци имају према нормалном српскохрватском вокалском систему књижевног језика често за један степен померен изговор вокала: *e, a, o: e > e* — некад скоро *и, а > а* — често скоро *о, о > о* — скоро *у, па и у*. Тамо се, на пример, изговара *vera*, ма да скоро *e*, — *s kemi; si d-groim, acc. pl., livâdet da škaj* — чак *škoj; kumbôna; đoma; Jabotčičšte* — *Jabutčičšte* (Горњореканцима насељено село у Велешком срезу) и др. Према овоме сасвим је природно да је и у речи за „ојкање“ *о* изговорено скоро као *у*, а да је састављачу онога чланка реч изговорена као *ојкање* или *ујкање* могла изгледати неразумљива, па је он протумачио на своју руку као „кукање“. — У билингвизму Горњореканаца можемо наћи још два објашњења. — Прво, „окање“ — *ојкање* могло је имати везе са арб. *ukeme f.* „велика подневна врућина“, дакле „пландовање“, јер се на подне одмара, а при одмору се „ојка“, то би могла бити извесна контаминација. Друго, припев *Јџ* свакако је локалног или арбанашког типа, према општем *ој* из многих других крајева.

Занимљиво је овом приликом учинити две напомене: на десној обали горњег Дрима „ојкане“ је новије, и развија се под утицајем Тоска, а Горњореканци сада у Патишкој Реци изгубили су овај обичај.

*

Писац се, уопште, много жали на нејасан говор, — да се речи „тако алкаво ређају, да најчешће никаквог смисла немају, а тако нејасно изговарају, да их је врло тешко разазнати“. — Међутим, није тако. Горњореканци добро изговарају, — али, разуме се, гласове свога дијалекта, а они исто тако добро и знају шта говоре. Да је састављач овога чланка о Горњореканцима хтео створити основу за озбиљно проучавање у овоме правцу, он би проучио и дескриптивну фонетику и дијалекте староштокавске и арбанашке, на које се наслања горњорекански двојезични тип, — и тада не би био у недоумици, и тачно би умео разликовати речи при бележењу горњореканских текстова, а све би бележио исправно, избегао би, дакле, многе грубе грешке, какве се ни њему као лаику не би могле опростити. Да бих ово документовао, и да бих показао како није кривица до Горњореканаца, већ до онога који је текстове бележио, иако није имао ни најосновнијих услова за тај посао, навешћу два текста — онако како их је састављач чланка забележио и онако како је требало забележити, према мом поверавању:

1) На страни 91:

Забележено је:

На *шкај* вера, ђф, леле.
 Ерс *димни*, ђф, леле.
 Скеми *дру*, ђф, леле.
 Скеми *бук*, ђф, леле.
 Суда *роим*, ђф, леле.
 На *шѣ* *грашѣш*, ђф, леле.

а треба да буде:

На *škóј* *vera*, of *lele!*
 E *dínni*, of *lele!*
 S *kemi drūš*, of *lele!*
 S *kemi bük*, of *lele!*
 Si *dāroim*, of *lele!*
 Na *šgratet*, of *lele!*

2) На страни 92:

Забележено је:

Ку трен глај кумбана? Јѡ-ѡ-ѡ!
 Др ливадет жоана. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Русе и даде со. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Чу боне с му дуке. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Чарапет ме тела. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Ми ка бот сјезеза. Јѡ-ѡ-ѡ!
 А Русе и даде со. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Ми ка бот сјезеза. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Чарапет ме вија. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Ми ка бот селвија. Јѡ-ѡ-ѡ!
 А Ру се и даде со. Јѡ-ѡ-ѡ!
 Ми ка бот сјезеза. Јѡ-ѡ-ѡ!

а треба да буде:

Ku *trenglāj kumbāna?* — Jo~~~!
 "Dr *livādet Joāna*. — Jo~~~!
 Ruse i *dādes!* — Jo~~~
 Ču *bōne s mu dukaj!* — Jo~~~!
 Čarāpet me *tel'a!* — Jo~~~!
 Mi ka bot *sū-zēza!* — Jo~~~!
 A Ruse i *dādes!* — Jo~~~!
 Čarāpet me *vija!* — Jo~~~!
 Mi ka bot *selvija* — Jo~~~!
 A Ruse i *dādes!* — Jo~~~!
 Mi ka bot *sū-zēza!* — Jo~~~

Треба ли коментарисати нетачности: рђаво бележење — *s* место *š* (егс м. егš), неозначавање затворене вокалске боје, или чак прелаза *a* у *o*, *o* у *u*, и др.; несхватање речи које су писане по две спојено (*скеми* — *s kemi*), или писање једне речи као две или комбиновање те две грешке (*сида роим* — *si dāroim*); несхватање *tě* (*te*) као члана и др.

Иза оваквог нетачног бележења много је теже схватити велику интересантност наведених текстова. У њима ипак има знакова да је овај говор веома стара језичка мешавина. У томе правцу је нарочито занимљива реч *viја* (< *veја*, упор. у средњештокавском *феја*, *Крива Феја*, „крива грана“, или израз *осушио се као вејка*, тј. „као суха грана“), коју реч паралелна варијанта текста даје као црти (м. „грана“, ма да се грана и напореда *гранка*; нарочито у старештокавским говорима, употребљава као технички израз у народном везиву), могло би се, према томе, закључити да је у првој варијанти било праве старе мешавине, а да је друга варијанта са црти нова адаптација, и из тога би се могло закључивати и о типу овога говора у далекој старини

и о његовим новијим процесима, — а ово ће потврдити материјал који имам и који ћу у другој прилици објавити. — Оваква слика о горњореканском говору потврђује се и презименима; састављач овога чланка је тврдио да су презимена или на *ић* или на *лар* (*Воћколар*), и замера Др. Томи Смиљанићу што у своје раду о Горњој Реци наводи презимена на ит (*Андоновић*, *Лошковић*, *Николовић*, *Мирчић*, *Тришић*); питање о типовима презимена је врло интересантно, и заслужује да буде у засебној расправи и документовано обрађено. У овом говору типови презимена мешали су се у врло далекој старини. Стварно су овде презимена на ит основни тип (упор. код Доситеја Обрадовића навођење племена *Хормовићи*), а уз тај тип био је тип на *-овци* (*Диколовци*), изведен од старог правога словенског па и српског типа присвојног придева — презимена на *ов*, као што је од истог придева изведен и тип на *ић*. Да се ово све схвати — треба имати стручне спреме и праве научне методе. Морао је састављач његов, разуме се, имати „великих тешкоћа“, како сам признаје, да схвати забележене текстове, а још и већих (ако је могуће!) да схвати објашњење извесних појава које из ових текстова истичу. Да је имао на уму психолошке моменте које сваки дијалектолог (а састављач поменутог чланка хтео је и у ту област да зађе, кад се већ сматрао позваним да се бави суседним, етнографским појавама) мора имати на уму, не би се чудило што се људи снебивају да му „преводе“ песме, — и могао је и очекивати оно што није умео уочити: да су дати му преводи нетачни, и да, на пример, читави стихови, као *Ču bōne s mu dukaj*, нису ни преведени! Уз то требало је проверити и материјал и чињенице.

*

Нарочиту тешкоћу писцу су чиниле песме у којима су рефрени на арбанашком и турском језику, и то веома разгранати, као да се тиме „жели“, по речима састављача чланка, „да забашури [!] српски језик у куплету [!], који се увек састоји из само једног [ваљада: само из једног] или два стиха.“ — А ту му не би било тешкоће да је знао колико су рефрени слободни, лако преношљиви елементи; како се механички шире, — а нарочито у источњачкој поезији да *они* одржавају главну линију и чине основни тон песме, одржавају њено основно расположење, и обично иду паралелно са обнављањем основног мотива музике која прати певање.

Питање о нетачном бележењу песама и о свему са тим у вези, нарочито о нетачно објашњеној речи *окајне*, овде је изнето да би се показало како треба са много више савесности и опрезности радити ове послове, а из ово мало података јасно је да ће исцрпна студија говора горњореканског бити од многоструког значаја.

Наука је једна, и наука се служи само једним основним методом, а то је савесност у раду. Ми смо, у науци о српско-хрватском језику, имали у више махова примере како се научно *не* ради, примере са површним, произвољним и у основи погрешним закључцима. Познато је како је један од старих писаца налазио, произвољним етимологисањем, Србе на све стране, чак у Египту; исто то чинио је и у наше доба, пре рата, један доброжелатељни гимназиски професор, Сава Вилас, а у доба рата и по рату један професор гимназије пун добре воље, г. Ж. Петковић. Али њихови случајеви нису били трагични, ни сугестивни, нити су у науку могли уносити пометњу, нити су науку деградирали. Случај пак са овим чланком потстакao ме је да се на њему задржим, како би се једанпут јасно подвукло: да се о питањима језика, без претходне спреме и без довољне студије не може и не сме писати, — а да се ни ту, као ни у једној правој науци, не сме полазити од теорија које се желе пошто-пото доказивати; да се не сме служити дедукцијом, какву је и сувише површно и натегнуто употребио састављач тога рада о Горњореканцима, др. Душан Недељковић. Ово сам морао учинити утолико пре што је састављач овог написа овако поступио „у поврату“. Он је још 1925 г. штампao расправу (по његову мишљењу) „Основне етографско-етолошке карактеристике скопског народног живота“ (Гласник Скопског научног друштва, L, св. 1, с. 177—204), и ту наводи пословице, забележене без фонетске прецизности, и како није потражио у језичним особинама трагове дијалекатских слојева и мешавина, — он није могао наићи на решавање питања којим су путем те пословице ушле у скопски говор, — па није, разуме се, наишао ни на потребу да их пореди са истим и сличним пословицама из других крајева и са пословицама на арумунским дијалектима. А тек у таквом поступку могао је наићи на кључ за правилно решење питања те своје расправе.

Скопље, децембра 1936 г.

Миливој Павловић

Напомена. — У другом делу, за наредну књигу, изнећу класификоване главне особине горњореканскога говора — тако да ће ово добити тада још општији карактер.

М. П.

2. — О подравском акценту и квантитету

У чланку „Криза савремене акцентологије“ (Гласник проф. друштва, књига XV, број 5) бави се др. Јосип Хам акценатским проблемима и задире у једно питање које мене већ одавно интересује, *dakako*, с друге стране. Г. Хам је у том чланку на основу свoga испитивања „валповачке“ акцентуације извукao неколико закључака у које му ја нећу дирати. Ја бић само желио изнијети своје мишљење о „валповачкој“ акцентуацији и квантитету, јер сам након вишегодишњег проучавања и испоређивања дошао до закључка да би се ту могло говорити о нечем новом, баš у погледу врсте акцента и дужине. Није ми намјера да износим сада резултате својих опажања, али ме је чланак г. Хама потстакao да их бар donekle кажем нашој научној јавности.

Као добар зnanac г. Хама, и сам се чудим да за вријеме својих студија у Загребу никад нисам с њиме разговарао о акценатским испитивањима доње Подравине, иако смо често говорили о филолошким питањима, иако смо обојика рођени у околини Валпова, средишта доње Подравине. Зато данас, када имам скупљен материјал из слavonsко-подравских села, nekako са чудењем читам ријечи „дијалектологијски неистражена доња Подравина, у којој се с малим редукцијama чува сва живописна динамика нашега акцента“, и то баš из пера г. Хама.

Понајприје да ријешимо питање назива „валповачке“ акцентуације. Валпово је трговиште на Драви, а лежи између Осиека и Доњег Михолјца. Узмемо ли у обзир да села Бизовac, Брођанци, Хабјановци, Петреви, Сатница, Шaг, Нарат, Ладимереви, Бистринци, Ивановци, Марјанци, Марјанџаци, Винoгpаци, Хaркановци, Жељино, Тиборјанци, Гаt, Бoцaнјевци, Боџкинци, Велишкoвци, Чрнкoвци, Подравски Подгајци, Свети Ђурад, Чaмaгевци, Лaцић, Бениџанци, Кунишинци, Шљивошеви, Радиковци, Ракитовица, Пореће и Доњи Михолјac, која сам ја сва обишао, имају углавном подједнаку акцентуацију, и да сва леже nekako у трокуту око Валпова — *dakle*, то им је мјесто центар — мислим да би се израз „валповачки“ могао усвојити. Сам се по себи, *dakako*, nameће израз „подравски“, али држим да тај израз нипошто не би био згодан, јер не би обухватао села од Доњег Михолјца до Виrowитице која такође још нису дијалектолошки испитана, а вјероватно ће спадаати у исту групу говора као и валповачко нарјеђе, само што ће се акценатски разликовати од овога. Што сам ишао даље Доњем Михолјцу, све више су ми се губиле карактеристике „валповачке“ акцентуације, а јасније су ми се јављале особине „шaптинoвaчкoг“ акцента, како га је забилежио мој професор г. S. Ivšić (види Rad Jugoslavenske akademije 168), тако да сам